

ДОШКІЛЬНЕ ВИХОВАННЯ

5

«РАДЯНСЬКА ШКОЛА»
1959

З М І С Т

	Стор.
Перший травень семирічки	1
Про цінну ініціативу Черкаської області в справі будівництва приміщень для дитячих дошкільних закладів	3
<i>Є. Сухенко</i> — Навчання дітей рідної мови	4
<i>О. Пархоменко</i> — Українська орфоєпія у дошкільних установах	9
<i>В. Бойко</i> — Дитячі народні забавки, лісні та ігри	14

З ДОСВІДУ

<i>Г. Рибальченко, Є. Бородіна</i> — Навчання дітей звукової культури мови	17
<i>К. Борозна</i> — Про деякі хиби в роботі вихователів дитячих садків по навчанню дітей рідної мови	20
<i>А. Рибальченко</i> — Використання загадок для виховання в дітей любові до рідної природи	24
<i>Є. Курман, В. Поддяча</i> — Робота дітей старшої групи в кутку природи та на городі	26
<i>О. Карпінська, М. Харіна</i> — Інтернаціональне виховання дітей	30
<i>В. Усачова</i> — Листування із зарубіжними друзями	31

СТОРІНКА ДЛЯ ДІТЕЙ

<i>І. Кишко</i> — Марш	32
Зайчик (Слова народні, муз. <i>Г. Гриневича</i>)	33
Про катрусю та цапка (слова <i>М. Познанської</i> , муз. <i>І. Шайкіс</i> , рухи склала <i>З. Березницька</i>)	34
Народні ігри	35
<i>В. Гомонай</i> — Дитячі садки Угорської Народної Республіки	38

КРИТИКА ТА БІБЛІОГРАФІЯ

<i>Н. Красіна</i> — Дитячий календар	42
--	----

ПЕДАГОГІЧНЕ ЖИТТЯ

<i>В. Гвіденко</i> — Обмін досвідом	44
<i>З. Бражник</i> — За дійову допомогу колгоспним дитячим установам	44
<i>Р. Смирнова</i> — На виставці іграшок	45

На 2 стор. обкладинки — Природа навколо нас, на 3 — Квіточка-млинок.

Редакційна колегія:

*Д. О. Дорохова, Н. О. Красіна, Н. Ю. Переверзєва, Є. К. Сухенко,
Г. І. Сушан* (головний редактор), *П. С. Ходченко, Т. І. Цвеліх,
П. Р. Чамата, М. Є. Шевченко.*

Журнал «Дошкольное воспитание»
(на українском языке)

Тех. редактор *О. О. Чала.*

Коректор *О. П. Миронова.*

Адреса редакції: Київ, Ново-Павлівська, 5. Тел. 6-50-43.

БФ 05534. Замовлення К-96. Тираж 16300. Друк. арк. 3. Обл. видавн. арк. 5.
Формат паперу 70×108¹/₁₆. Підписано до друку 24.IV 1959 р.

Київська обласна друкарня, вул. Леніна, 19.

редати свої емоційні переживання. Тому необхідно внести в нове пере-видання виховання виразності мови: вміти висловлювати свою думку з почуттям, вживати відповідні інтонації: здивування, радощі, сум. Вживати запитальні та окличні інтонації. Виховати у дітей інтерес і любов до художнього слова, дати дитині відчуття музику художнього слова, зрозуміти ритм віршованої мови.

Виховання загальнонавчаних ввічливих форм мовного спілкування, вміння ввічливо розмовляти з товаришами і дорослими в різних умовах (не втручатися в розмову старших, бути стриманими).

Враховуючи одержані побажання дошкільних працівників, необхідно переглянути і списки рекомендованої літератури, зробивши наголос на тому, що в дошкільному віці ди-

тина не вивчає літератури в її різноманітних жанрах, а вихователь користується найкращими зразками класичної, народної і сучасної літератури, щоб створити у дитини потяг до художнього слова. В той же час вихователь повинен використати художні твори як засіб пізнання навколишнього світу і виховання моральних якостей дітей.

Крім уточнення змісту програмно-методичних вказівок, необхідно поглиблено працювати над структурою різноманітних занять з рідної мови, над системою подачі матеріалу на заняттях, над удосконаленням різноманітних прийомів та методів в навчанні дітей рідної мови.

На даному етапі розвитку теорії та практики дошкільного виховання у нас для цього є всі можливості.

Українська орфоєпія у дошкільних установах

О. ПАРХОМЕНКО

Радянська система виховання і навчання дітей надає важливого значення школі й дошкільним дитячим установам у піднесенні культури мови народу. Поряд з сім'єю саме в цих педагогічних закладах формується основа, база, на якій поволі зростає культура людини, тут закладаються підвалини характеру, вміння поводити себе й вироблюються навички правильної мови, уважного ставлення до вислову, чіткої вимови кожного слова і старанного формулювання кожного речення. Немала роль у цьому належить дитячим садкам. Тут у наполегливій щоденній роботі вихователі привчають дітей висловлювати свої думки, бажання, навчають розуміти і правильно вимовляти нові слова.

Найважливішим у цій роботі є навчання дітей правильно вимовля-

ти слова. Загальновідомо, що найхарактернішою рисою навчання мови дошкільників є перевага показування над повчанням (розказуванням). Діти, наслідуючи старших і контролюючи власну вимову зіставленням з вимовою дорослих, звичайно привчаються до правильної вимови слів і засвоюють правильну артикуляцію (творення) звуків. Саме вимова батьків і вихователів є взірцем для дітей, і тому вона повинна бути зразковою. Як і вчитель у класі, так і вихователь не має права говорити недбало, нечітко і невизначено, бо кожне його слово діти сприймають (і не може бути інакше) за зразок для наслідування, іноді відтворюють звучання, що сподобалися їм новизною або сполуками звуків. Отже, вихователь дитячого садка (а так само і няня) повинен стежити за своєю мовою,

контролювати кожне речення, вислів, удосконалювати і вимову кожного слова, і мову взагалі.

Якою ж повинна бути вимова вихователя, якими правилами вона мусить регламентуватися, на які зразки рівнятися? За основу української правильної вимови слід вважати центральнонадніпрянський діалект південно-східного наріччя, покладений в основу української літературної мови. Вимовні особливості цього діалекту і є основою української орфоєпії.

Українська літературна мова має усталені норми вимови, обов'язкові для всіх, хто користується нею в процесі спілкування. Система вимовних норм чи правил називається грецьким словом орфоєпія (Ὀρθός — правильний, ἔπος — слово, мова). У поняття орфоєпія включають: а) власне вимову слів, тобто артикулювання звуків і особливості змін їх залежно від звукосполучень у словах і реченнях, б) наголошування слів, яке в українській мові має важливе значення для правильної вимови і в) інтонація вислову, що стоїть на межі орфоєпії і виразної художньої мови.

Предметом нашої уваги буде власне вимова слів української мови.

Робота вихователя дошкільників більше, ніж будь-якого іншого педагога, потребує уваги до кожного слова, до кожного руху: діти взагалі наслідують старших у поведінці, жестах, у мові. Через те педагог мусить бути тут особливо уважним до своїх рухів, поз і тим більше до кожного слова і вимови.

Щоб передати правильну вимову, ми вдаємося до узвичаєної системи додаткових позначень на письмі звуків української мови.

Проміжні звуки, що є середнім між двома типами звуків, позначатимемо двома буквами: 1) звук середній між *е* та *и-е^и* або *и^е*, 2) звук *о* з відтінком *у* позначатимемо *о^у*. М'якість приголосного позначатимемо маленьким знаком м'якшення над буквою, що позначає приголосний *с^ь* *т^ь* (добр^ь іс^ь т^ь).

Українській правильній вимові властиві переважно чіткі голосні як у наголошеній, так і в ненаголошеній позиції.

Наголос в українській мові, силовий або динамічний, виявляється сильнішим звучанням певного складу чи голосного звука в слові. Проте між вимовою наголошеного й ненаголошеного звуків української мови нема такої різниці, як у російській чи білоруській мовах.

Однак ненаголошені звуки *е* та *и* втрачають чіткість і вимовляються як звуки повного творення, середні між *е* та *и*, а не глухі (зредуковані): велика (вимовляється *е* виліка), вивершувала (вимовляється *и* вевёршувала). Решта голосних майже не зазнають змін у ненаголошеній позиції.

Голосний звук переднього ряду високого піднесення (*і*) звучить у словах *к^ь ін^ь*, *п^ь іч*, *р^ь іж*, *вогн^ь і* *кам^ь ін^ь*, міжколгоспний та ін. Голосний заднього ряду високого піднесення (*у*) звучить у словах: *дуб*, *сук*, *чуб^ьк*, *борсук^ьова* та ін. Голосний заднього ряду низького піднесення (*а*) звучить у словах: *сад*, *мама*, *бас^ьок*, *застосуван^ь н^ь а* та ін. Майже в усіх позиціях, за винятком позиції перед наголошеними *у* та *і*, голосний заднього ряду середнього піднесення (*о*) звучить чітко: *лоб*, *рол^ь*, *корен^ь а*, *долі*, *босон^ь іж*, *короткозора* та ін.; але у словах *собі* (вимовляється *о^у соб^ь і*), *коріння* (вимовл. *о^у кор^ь ін^ь н^ь а*), *комуна* (вимовл. *о^у комуна*) голосний *о* перед наголошеними *у* та *і* набуває відтінку *у*, лишаючись повним звуком *о*. Отже, українській мові зовсім чуже «акання», тобто вимова в певних позиціях ненаголошеного *о* близько або зовсім як «а», характерні особливості російської та білоруської вимови (рос. бородач, білорус. барадач та багато інших). Не властива українській літературній мові й вимова звуку *у*, замість ненаголошеного *о*, як вимовляють його в частині українських говорів.

Незважаючи на чітке звучання голосних української мови, у деяких позиціях вимова *е* та *и* має певні тонкощі. Ненаголошене *е* перед складом з ненаголошеним *о*, *а*, *е* вимовляється з відзвуком, ближчим до *е*, ніж до *и*, а перед складом з наголошеним *у*, *і*, *и* вимовляється з відзвуком, ближчим до *и*, ніж до *е*.

У словах *апельяція*, *безбодня*, *метé*, *гербарій*, *жетон*, *інтервал*, *кермо*, *інтернат*, *метелик* ненаголошений звук *е* вимовляється як *е^(и)*, у словах же *меблювати*, *зазеленіти*, *металург*, *невеселий*, *небайдужий*, *небезпідставний*, *озеленіти*, *пересікти*, *перерости*, *перестерегти*, *реготати*, *резиденція* та подібних ненаголошений звук *е* перед складом з іншим будь-яким ненаголошеним вимовляється як середній звук між *е* та *и* (*—e^и*), а у словах: *безсилля*, *вертати*, *месті*, *клейкий*, *коренітися*, *держі*, *зазеленіти*, *заземліти*, *апельсин* (ненаголошений *е* вимовляється ближче до *и*, ніж до *е* (*—и^(е)*). Так само, лише з іншими складовими частинами, вимовляється ненаголошений звук *и*. Перед складом з наголошеним *е*, *о*, *а* звук *и* вимовляється ближче до *е* (*—e^и*): *антилопа*, *биток*, *вдихала*, *живець*, *жнивá*, *жнивáрка*, *залишáти*, *завищáти*, *житлó*, *дзижчáти*, *зазирáти* та подібні; перед складом з ненаголошеним будь-яким голосним ненаголошений *и* звучить як середній звук між *е* та *и* (*—и^е*): *дипломат*, *дивовижний*, *дивинá*, *гидувáти*, *вищирáти*, *вигинáти*, *виголóшувати*, *бинтувáти*, *бичувáти*, *кислотá*, *китобій*, *листонóша*, *милувáтися*, *пиріжók*; а перед складом з наголошеним *и*, *і*, *у* ненаголошене *и* звучить як звук, ближчий до *и*, ніж до *е* (*и^(е)*): *билінонька*, *вибліскувати*, *вигукувати*, *видіння*, *дику́н*, *двигтіння*, *гвинтівка*, *внизú*, *минúлий*, *закипіти*, *зазимúю* та багато подібних. У всіх цих і подібних словах можна допустити й вимову середнього між *е* та *и* звуку, але це вже не зразкова вимова.

Вимова приголосних, особливо сполук *іх*, має в правильній мові кілька дуже виразних особливостей, що відрізняють українську мову від інших слов'янських. Фрикативний

(протяжний) гортанний звук *г* у словах: *голова*, *город*, *гнучкий*, *гостювати* та багато інших відповідає проривному задньоязичному в російській (*голова*, *город*, *гибкий*, *гостить*), в польській (*głowa*, *grad*, *gibki*, *goscic*), в болгарській (*глава*, *град*, *гъбъкавъ*, *гостувамъ*), в сербській (*глава*, *град*, *гибан*, *гостовати*) та інших слов'янських мовах. Завжди м'яким звуком *ц* українська мова відрізняється від російської, крім дієслівних форм, білоруської та польської, від чеської, сербської, болгарської, а губні звуки *б*, *п*, *в*, *м*, *ф* стверділи порівняно з російською й польською мовами.

Найвиразніша риса української орфоєпії, яка відокремлює українську від усіх східних і західних слов'янських мов, полягає в збереженні дзвінкості приголосних звуків, крім префіксального *с*, у середині слів перед глухими приголосними, а також у кінці слів. Дзвінкі звуки *б*, *г*, *д*, *ж*, *з*, а також сонорні *л*, *м*, *н*, *р* не змінюються ні в кінці слова, ні в середині перед глухими. Тому в українській мові слова *баз—бас*; *ваз—вас*; *кіз—кіс*; *казка—каска*; *везті—весті*; *лід—літ* (*літа*); *мимохідь—мимохить*; *міг—міх*; *переліг—перелік*; *привід—привіт*; *наріз—нарис*; *п'ядь—п'ять* відчутно різні у вимові. У цих словах дзвінкість чи глухість звука служать для розрізнення значень слів.

Збереження дзвінкості звуків на кінці слів — закон української літературної мови, який не має винятків¹.

Діалектна глуха вимова дзвінких приголосних на кінці слів не допускається літературною нормою. Цією рисою українська мова відрізняється від сусідніх слов'янських: російської, білоруської і польської.

Так, наприклад, у словах: *ара́б*, *бі́б*, *ді́б* (*доба*), *зо́б*, *зскри́б*, *зя́б*,

¹ У південно-західному наріччі, до якого належать говори населення західної частини Черкаської, усїєї Вінницької, Хмельницької, Тернопільської, Львівської, Дрогобицької, Станіславської, Чернівецької та Закарпатської областей, оглушення є виразною діалектною рисою.

клуб, мікроб, проруб та інші в кінці слова і пишеться і вимовляється **б** (а не «п»); в словах: автоплуг, Буг, кетяг, нічліг, обсяг, ріг, шланг та інші — пишеться і вимовляється **г** (а не «х»); в словах: авангарт, жолудь, лєбідь, підхід, розклад, сад, труд, тощо — **д** (а не «т»); в словах: аніж, багаж, вантаж, важ, гараж, дріж, картонаж, одіж, пейзаж, репортаж, рубіж та інші—**ж** (а не «ш»); в словах: алмаз, газ, карніз, напоказ, хмиз, через, чорногуз, шлюз, щораз, якраз та інші — **з** (а не «с»).

Звуки **л, м, н, р** (сонорні) не мають глухих відповідників, тому ні в яких позиціях не можуть втратити дзвінкість, попередні приголосні перед ними звучать чітко, як і перед голосними та дзвінками.

Так само дзвінки **б, г, д, ж, з** не втрачають дзвінкості й у середині слів перед глухими приголосними (у сполуках: **бк, гк, дк, жк, зк, бт, гт, дт, жт, зт**). Наприклад: бабка, вєрбка, губка, рїбка, слабкий, стрибки та ін.; легкий, легкокрилий, пружкий; будка, відко, загадка, ладки, солодкий, важко, віжки, калюжка, ліжка; бязко, дерізка, казка, розкіш, указка; берегти, допомогти; будьте, відти, надто та ін.

Так само зберігають дзвінкість префіксальні **б, д**: обкідати, обкусати, обпалити, обписати, обтрусити; відкїнути, відкласти, відтулити, відтягти, відхилити, відштовхнути та інші. Проте у префіксах **без-, роз-, через-, із-** (зрідка) кінцевий звук **з** може чергуватися із глухим **с**, наприклад, за однаково правильну вважається вимова: **бе^нзкарний, бе^нзплатний** і **бесплатний, безтурботний** і **бестурботний, безхитрий** і **бесхитрий**; **розклад** і **росклад**, **розпал** і **роспал**, **розтин** і **ростин**, **розхитати** і **рошихитати**; **черезплічний** і **чересплічний**, але перед коренями, що починаються на **с**, вимовляється **з**: **безсистемний, безсердечний, розсіпала, розсунула, черезсідельник**.

Особливе місце посідає префікс **з**. Перед глухими приголосними **к, п, т, х** він чергується із **с**.

У сучасній мові перед **к, п, т, х, ф** вимова префікса **з** неможлива: скинути, спалити, стиснути, стулити, схвалити, схилити, схотіти та інші. Однак перед глухим **с** префікс **з** зберігається: засадити, зселити, зсипати, зсукати, зоохнутись, зсунути та інші.

Усе сказане свідчить, що український правопис здебільшого точно передає правильну вимову слів, але все ж між орфографією і вимовою немає повної тотожності. До цього передусім спричинилася так звана асиміляція, тобто уподібнення одного з сусідніх звуків до іншого (за м'якістю чи твердістю, за дзвінкістю, за місцем творення).

Якщо дзвінки перед глухими в українській мові лишаються дзвінками, то глухі перед дзвінками (внаслідок регресивного уподібнення за дзвінкістю) вимовляються дзвінко у словах: боротьба, молотьба, як і в слові «ход^бба»), останній склад вимовляється **д^бба**; **косьба**, **просьба** і **грізьба** вимовляється однаково з останнім складом **з^бба**, навіть іншомовні слова підлягають цій асиміляції.

До цієї асиміляції належить і **джб** із **чб** у словах **лічба** і **учба** (вимовляється **джб**), осьде (вимовл. **з д**, якби вимовл. **йа би**). У ряді слів під впливом асиміляції змінюється не перший з сусідніх звуків, а другий, якщо він глухий; у словах **людський, слобідський, кербудський** вимовляється не «дс^б», а один звук — **дз^б**.

Різні сторони асимілятивних процесів та евфонії (милозвучності) виявилися в таких змінах звуків:

ш перед **ся** змінюється на **с**: боїшся, крутишся, радишся, гоїшся—вимовляється — **с^бс^ба**; **ж** перед **ся** змінюється на **з^б**—вимажся, зважся, ріжся—вимовляється **з^бс^б**; **ч** перед **ся** змінюється на **ц^б**—бачся, не морочся, пробачся—вимовляється **ц^бс^б**; **ч** перед **ці** змінюється на **ц**: дочці, точці, бочці, кучці, річці—вимовляється **ц^бц^бі**; **з** перед **ч** змінюється на **ж**: покажчик (по-

каз), нижче, вужче — вимовляється жч; с перед ч змінюється на шч: піщина (пісок), тріщить (тріск) — вимовляється шч; с перед ш вимовляється як ш: виріши, звіши, приніши — вимовляється шш; з перед ж змінюється на ж: безжурний, зжати, з жалю — вимовляється жж.

Поєднання дієслівного т^в з часткою ся звучить в українській мові як ц^в ц^в а і в особових формах і в інфінітиві: боїться і бояться, дивиться і дивляться, живеться і житься, грається і граться, миється і миються і миться, полеться, полються і полоться, смеркається і смеркаться, тиснеться і тиснуться, хочеться і хотіться, чіпляється, чіпляються і чіпляться.

Дуже поширена в українській мові асиміляція за м'якістю звука. Вона буває тільки регресивна, тобто м'якість наступного звука впливає на твердий попередній. Цій асиміляції підпадають с, з, ц, л, н перед різними м'якими звуками: пісня, сніг, радість, кіслість, березня, кўзня, грізні, злість, міцні, цвіт, комсомольський, ковальський, польський, селянський, панський. Дуже рідко перед твердими приголосними стверділі м'які, це, головне, в числівниках: п'ятнадцять, п'ятдесят, п'ятсот, шістдесят, шістсот та інші, де звук т був м'який (п'ять, шість). Разом з т втратив м'якість і звук с, а потім перед дзвінким д сполука ст і звук т набули дзвінкості і стали вимовлятися або з двома дд (п'ятдесят), або із зд (шістдесят). У слові шістсот стс спростилося у вимові в довге тверде сс.

Губні звуки б, п, м, ф на кінці слова або перед приголосними ніколи не пом'якшуються: голуб, зиб, зяб, проруб, степ, цеп, сім, ім, вісім, потраф (підкарпатське), телеграфте (дієслово—рос. телеграфте). Перед і губні пом'якшуються: білий, вітер, мілкий, пісня та ін.

Губний звук в на кінці слів та після голосного перед приголосним вимовляється як коротке нескладове у, але не як у російській мові «ф». Цією рисою українська мова дуже близька до білоруської: був, горобів, дав, дядків, жив, злив,

кивків, лев, мав, насів, палив, радів, рядів, садів, супутників, фронтів, хазяїв, ярів та ін. Скрізь буквою в позначено звук у нескладове.

Так звані шиплячі ж, ш, ч на кінці слів та в середині перед приголосними вимовляються тільки твердо: авжеж, важ, дріж, ляж, маж, монтаж, ніж, ріж, гріш, душ, живеш, звеш, наш, підеш, станеш, туш, багач, викладач, дописувач, зич, кусачка, мугичте, не муч, позічте, точний, вічний.

Передана буквою щ сполука приголосних ш+ч вимовляється, як два звуки шч: щастя, куш, щодня, дощ, тріщить, блищить, вищий без пом'якшення шч.

Звук р так само ствердів на кінці слів та на кінці складу багатір, вдар, дар, звір, кір (хвороба), комар, парте (парити), секретар, теляр, школярка та інші.

Сполуки кількох приголосних, незалежно від того, спрощуються вони на письмі чи ні, у вимові часто зазнають відчутних змін, втрачаючи середні звуки, іноді зазнаючи чергувань: — здц змінюється на з^в ц^в (у поїзці, їзці (від їздець; д випадає); — стц змінюється на сц (у хустці, невістці); — тств змінюється на цтв (братство, абатство); — тс змінюється на ц; — дськ змінюється на дз^в к (заводський, людський, слобідський); — нтств змінюється на нств (агентство, студентство (т випадає); — чн змінюється на шн (пшеничний, ячний, сонячний, помічник); — тш—тч змінюється на чч (багатший, коротший, тчемо, тітчин, квітчати); — дш змінюється на джч (швидшати, гладшати).

За характером вимови звук л української літературної мови відрізняється від російського л та від діалектного західноукраїнського. Особливо це помітно у вимові полтавців та жінок, так зване полтавське «л» у словах: волелюбний, голос, голова, діалог, долоня, жолоб, заплодувати, заледеніти, колос, ладен, ламати, лебеда, малого, малесенький, належати, наломити, пилосос, рало; звук л напівм'який, він м'якший, ніж російське л у словах

лак, лупа, і твердіший, ніж у словах ляда, люк. У зв'язку з цим у літературній мові є дві сполуки **льц**, **льч** з м'яким **л** і дві сполуки **лц**, **лч** з напівм'яким **л** (які часто плутаються): галці, галчин (від галка), гілці, гілчак, Наталці, Наталчин із напівм'яким **л** і Гальці, Гальчин з м'яким **л**.

Усі приголосні пом'якшуються перед **і**, але якщо це **і** чергується з **о**, то перед ним повного пом'якшення нема, а тільки напівпом'якшується попередній приголосний, наприклад: ніс (нести), вів (вести), діл (діло), тіл (тіло), сить з повним пом'якшенням попередніх приголосних, а ніс (носа), Львів, Поділ, до сих пір,

потік, перед **і**, що чергується з **о**, приголосні напівпом'якшуються.

Навчити майбутні покоління добірної мови і правильної вимови — це важка, але почесна робота. Навбуті у дошкільному віці навички людина зберігає протягом усього життя. Тим важливіше власним прикладом прищепити дітям правильну вимову: це підносить культуру народу на вищий рівень. Саме тому вихователі дошкільних установ повинні уважно й старанно стежити за своєю мовою, щоразу пам'ятаючи, що їхня мова серйозний важіль піднесення культури народу.

Дитячі народні забавки, пісні та ігри

В. БОЙКО,

кандидат філологічних наук

Мета цієї статті — познайомити вихователів дитячих садків і батьків з кращими зразками окремих видів і жанрів українського дитячого фольклору.

Велике виховне значення дитячого фольклору безсумнівне, оскільки він нерозривно пов'язаний з народною педагогікою, є її важливою складовою частиною.

Поняття «дитячий фольклор» досить широке. Воно включає в себе всі ті народно-поетичні твори, які побутують серед дітей, були створені спеціально для наймолодших або перейшли з репертуару дорослих до дітей. Це колискові пісні, пестушки і утішки, співанки, заклички і примовки, ігри, казки, скоромовки тощо.

Різноманітні шляхи виникнення і розвитку численних жанрів дитячого фольклору. Одні з них, як колискові пісні, пестушки і утішки, ще в давні часи були створені, можливо, самими матерями, а можливо й нянями, серед яких були також діти, щоб приспати або забавити немовля, інші, як ми вже згадували, — перейшли в дитячий репертуар з фольклору дорослих; це, насамперед, різноманітні співанки з цікавим

сюжетом, заклички, примовки, жанрові пісеньки, казки, окремі ігри.

Чітко визначити межі дитячого фольклору дуже важко, оскільки процес засвоєння дітьми народних творів з репертуару дорослих відбувається безперервно. Одне приживається і побутує, інше, хоч і відоме дітям, але не відповідає їх інтересам, психології, забувається.

Значне місце в українській народно-поетичній творчості займають колискові пісні, які, поряд з своєю величезною естетичною цінністю, мають також велике пізнавальне та виховне значення. В них, як у дзеркалі, відбилася культура і побут українського народу, його матеріалістичний світогляд, антирелігійні переконання.

В українських народних колискових піснях, як і в аналогічних творах інших слов'янських народів, і, зокрема, російського, білоруського, польського; наскрізною є тема «кота-коточка». Можливо та обставина, що кіт сам, люблячи поспати, своїм вуркотанням сприяє засипанню дитини, і зробила його таким популярним у колисковій пісні. Хоча тут його, навпаки, змушують не спати, а займатися якоюсь справою: чи ло-

вити качечку, щоб з її пір'я зробити дитинці подушечку, чи підмести сіни, чи зловити мишку, щоб дитина нею гралася і т. д. Часто в пісеньці виступають «два коти, сірі, білі обидва» або ж один, але «сірий, білий, волохатий».

Народні колискові пісні вражають своєю художньою довершеністю, влучністю епітетів і метафор, дотепністю гумору, майстерним поєднанням змісту і форми. Популярність їх надзвичайна. Мало знайдеться дітей, яким би мати, бабуся чи няня не співала такого «коточка»:

Котику сіренький,
Котику біленький,
Котку волохатий,
Не ходи по хаті,
Не ходи по хаті,
Не буди дитяти.

Тісно примикають до колискових пісень й такі жанри українського дитячого фольклору, як пестушки та утішки. Коли при виконанні колискових пісень дитина була більше пасивним слухачем, то, пестуючи, її вже справді починають забавляти, звертають увагу, особливо, коли дитина випростується, потягається, на ручки, ніжки тощо. Бажають дітям:

Ой щоб спало — щастя мало,
Ой щоб росло — не боліло,
На серденько не кволіло.
Соньки-дрімки в колисоньки,
Добрий розум в головоньки,
А росточки у кісточки,
Здоров'ячко у сердечко,
А в роточок говорушки,
А в ніженьки — ходусеньки,
А в рученьки — ладусеньки.

Ця пестушка свідчить про тісний зв'язок у минулому з жанром замовлянь — одним з найстаріших зразків народно-поетичної творчості.

Утішки, як і колискові пісні та пестушки, можна умовно назвати забавками, але вже у них виявляються елементи найпростішої гри. Це загальновідомі «Ладі-ладусі», «Сорока-ворона», «Кую, кую чобіток», менш відомі «Печу, печу хлібчик», «Зайчику-зайчику» і такі ін. Характерно, що всі вони славлять корисну працю.

Цікавим є розподіл кашки соро-

кою-вороною між своїми дітками. Вона свідомо не дала їсти ледареві:

Бо цей буцман
Дров не носив,
Діжі не місив,
Хати не топив,
Діти гулять не водив...

Хлібчик поділений теж справедливо:

Меншому — менший.
Старшому — більший...

До народних дитячих забавок належать і віршики з динамічним, цікавим сюжетом, як «Пішла киця по водицю», «Танцювали миші», «Два півники», «Бігло, бігло козенятко», коротенькі казочки, як широко відома казочка про курочку рябу тощо. В одному з таких віршиків зображено цілий процес виробництва полотна для виготовлення сорочки. Зважаючи на те, що цей процес проходив перед очима в сільських дітей, їм правдоподібним здається і коли:

А кулик наміє,
А чаечка намиче,
А сорока напряде,
А кочубей витче,
А білії лебеді
Та й убілють на воді,
А білії букашечки
Та й поминуть рубашечки.

Свійські тварини і птиці, про яких розповідається у цих віршиках — котик, киця, козенятко, козлик, півник, курочка, — добре відомі дітям, а казкові ситуації підкупляють їх своєю правдоподібністю, тому такі віршики легко дітьми засвоюються і декламуються. Тут ми спостерігаємо теж майстерне поєднання простого, зрозумілого змісту з легкою для сприймання, високопоетичною формою.

Проміжну групу між дитячими забавками та іграми складають різноманітні співанки, звернені до навколишньої природи. Чи не найкращі з них про дощик, який діти просять то йти, то перестати:

Іди, іди, дощику,
Зварю тобі борщику
В полив'янім горщику...

—звучить просто і зрозуміло, по-народному мудро і по-дитячому на-

івно. Причому «борщик» вдало заримований і з «горщиком», і з «дощиком».

Надзвичайно характерна своєю поетичністю, оригінальними образами, практичною метою дитяча співанка-мініатюра «Гайку, гайку», яку діти вигукують, збираючи гриби:

Гайку, гайку,
Дай гриба й бабку,
Сироїжку з добру діжку,
Красноголовця з доброго молодця.

Безумовно, що ця співанка, як і попередня, про дощ ввійшла в дитячий фольклор з народних замовлянь, коли віру в останні народ став брати під сумнів.

Українські народні дитячі ігри, що займають значне місце в українському дитячому фольклорі, надзвичайно різноманітні, окремі з них своїм походженням сягають в глибину віків («А ми просо сіяли»), інші набагато пізнішого походження.

Цікава гра «А ми просо сіяли» свідчить про трудову основу народної поетичної творчості взагалі. Вже перші фольклорні твори були пов'язані з різними трудовими процесами, зокрема, мисливством, рибальством і землеробством. А просо належить до найдавніших зернових культур, що їх вирощували слов'яни. На давнє походження цієї гри вказує і мотив купівлі — продажу дівчини, а також характерний приспів «Ой дід ладо...» Гравці тут розподіляються на два ряди, що стоять один проти одного, і, співаючи, то сходяться, то розходяться.

Більшість дитячих народних ігор виникла з дівочих весняних і літніх хороводів. Це, зокрема, такі, як «Ягилочка», «Подоланочка», «Молоданчик», які дуже схожі між собою і разом з тим зовсім різні.

Однією з ігор, в яку грають переважно хлопчики, є «Бобер». Вона відбиває широку картину полювання на бобра. Гравці діляться на мисливця, хортів і бобра, який ховається.

Подібна до «Бобра» гра в «Піжмурки», хоч вона і грається нав-

паки: один жмуриться — інші ховаються. Цікавий віршик, що проказується перед цією грою для того, щоб визначити, хто повинен жмуритися:

Котилася торба
З великого горба,
А в тій торбі
Хліб, паляниця,
Кому доведеться,
Тому і жмуриться.

Серед хороводних ігор є кілька, в яких грають обов'язково з зайчиком: «Засмучений зайчик», «Заєньку та за головоньку», «Зайко».

Цікаві і, очевидно, давні за походженням дитячі ігри «Льон», «Мак», «Маківниці». В них, як і в уже згаданій грі «А ми просо сіяли», відбиті трудові землеробські процеси. Один гравець, що в колі, показує жестами все те, про що співається в пісні. Так послідовно перераховуються процеси, зв'язані з вирощенням льону: сіяти, полоти, в'язати, теревити («Маківниці»).

Окрему групу складають такі ігри, як «В плетеного шума», «Кривий танок», «Плету, плету лісочку», «Огірочки» і подібні. Для всіх їх характерне вже не коло, як для попередніх ігор, а «плетениця» — коли, взявшись за руки, крайні замикають коло і перебігають під піднятими руками в середньої пари («В плетеного шума»); «Лісочка» — один з крайніх веде за собою всіх, так що проводиться у ворота між першим і другим, потім другим і третім і т. д.

Хоча розглянуті тут нами ігри й складають лише незначну частину українських народних дитячих ігор, але вже по них можна судити про величезне багатство і художню різноманітність цього жанру фольклору.

Інші жанри дитячого фольклору, як казки, скоромовки, небиліці, дражнилки тощо, про які не йшлося в цій статті, можуть бути теж предметом окремої розмови.

Нижче (в «Сторінці для дітей» — *Ред.*) вміщуємо ряд зразків українських народних ігор для дітей.